

IV. TÉMA:

AZ ÉSZLELÉS KLASSZIKUS ÉRTELMEZÉSEI

11. lecke:

Az észlelés leibnizi értelmezése

Gottfried Wilhelm Leibniz (1646-1716), német filozófus, a racionalizmus jeles képviselője.

Olvasmány:

G. W. Leibniz: *Újabb értekezések az emberi értelemről*, Budapest, L'Harmattan, 2005, ford. Boros Gábor et al. a következő részeket: Előszó 17-27. o.; Második könyv, IX. fejezet: Az észlelésről 105-112. o.

Leibniz *Újabb értekezések az emberi értelemről* (*Nouveaux essais sur l'entendement humain*) című műve vitairat Locke *Értekezés az emberi értelemről* című művével. Leibniz Locke könyvének felépítését követi fejezetről fejezetre, és párbeszédes formában, Locke-ot szó szerint idézve, mindenhol cáfolni igyekszik az angol filozófus állításait. Figyeljük meg, miként értelmezi Leibniz az észlelés aktusát!

Nézzük végig Leibniz állításait az észlelésről.

„Ezer meg ezer jel van, melyek arról árulkodnak, hogy minden pillanatban végtelen sok észleletnek kell lennie bennünk, de tudatossá váló észlelet és reflexió nélkül.” Leibniz: *Újabb értekezések az emberi értelemről*, Előszó, 22. o.

1. Ez a szövegrész a következőkre mutat rá:
 - a. az észlelés aktusa minden pillanatban **végtelenül összetett**,
 - b. az észleletek, amelyekből az észlelés áll, **nem föltétlenül tudatosak**,
 - c. az észlelésnek nem feltétele a tudatosság és a reflexió.

„[Az észleletek] magában a lélekben végbemenő változások, melyeket nem veszünk észre, mivel a benyomások vagy nagyon kicsinyek és nagyszámúak, vagy úgy összeolvadnak, hogy külön-külön nem is vehetők ki, de a többiekkel összekapcsolódva mégis hatást gyakorolnak, és összességükben legalább zavarosan érzékelhetővé válnak.” Leibniz: *Újabb értekezések az emberi értelemről*, Előszó, 22. o.

2. Az emberi testet végtelen sok, végtelenül kis inger éri, amelyek mindegyike **egy-egy észleletben** ölt testet. A végtelen sok észlelet nem mindegyike tudatosul, hanem belőle rajzolódik ki a **tudatossá váló észlelés**.

„E kicsiny észleletekről, amelyeket képtelenek vagyunk a tömegből kivenni, a tenger háborgását vagy zúgását szoktam például felhozni, amelyet a parton hallunk. Ahhoz, hogy ezt a zajt olyanak halljuk, amilyen, okvetlenül hallanunk kell azokat a részeket, amelyek ezt az egészet alkotják, azaz az egyes hullámok hangját, jóllehet e halk hangok mindegyike csak az összes többi zavaros együttesében hallatszik, vagyis magában e háborgásban, és egyetlen halk hangra se figyelniék föl, ha az őt keltő hullám

egyedül volna. Nyilván hatnia kell ránk némiképp e hullám mozgásának, és valamiféle észleletet kell szereznünk e zajok mindegyikéről, bármily gyöngék legyenek is, máskülönben nem támadhatna bennünk százezer kicsiny hullám zaja, hiszen százezer semmi nem alkothat valamit.” Leibniz: *Újabb értekezések az emberi értelemről*, Előszó, 23. o.

3. A tenger metafora azt fejezi ki, hogy **minden egyes észlelési aktusunk végtelen sok kicsiny észleletből álló egész**, amelynek a részei nem tudatosulnak bennünk. Ám minden egyes kicsiny észlelet (*petite perception*) hat ránk valamilyen módon, legyen az akár infintezimálisan kicsiny hatás, hiszen, ha nem hatna ránk, akkor a sok kis észleletből nem rajzolódna ki a tudatos észlelése a tenger zajának.

„Ezek az apró észleletek következményeik tekintetében tehát számottevőbbek, mint hinnénk. Ők alkotják azt a nem is tudom mit, ezeket az ízeket, az érzetminőségek képeit, amelyek összességükben világosak, de részeiket tekintve zavarosak, azokat a benyomásokat, amelyeket a környező testek gyakorolnak ránk, és amelyek **a végtelenséget foglalják magukban**, azt a kapcsolatot, amely az egyes létezőket a világegyetem összes többi részével összeköti.” Leibniz: *Újabb értekezések az emberi értelemről*, Előszó, 23. o.

4. Leibniz az észlelést végtelen kicsiny észlelet egységeként határozza meg. A végtelen világban lezajló minden esemény hat a testünkre, még ha végtelenül kis mértékben is. Az észleletek önmagukban nem tudatosulnak, de más kis észleletekkel együtt zavarosan tudatos észleléssé válnak. Ebből a végtelenül összetett hatásból alakul ki tehát a tudatos észlelés.

„Mindez feljogosít arra a következtetésre, hogy az észrevehető észleletek fokozatosan jönnek létre azokból, amelyek kicsik ahhoz, semhogy észrevehetnénk őket. Aki másként ítél, kevésbé ismeri a dolgok végtelen finomságát, amely mindig és mindenütt aktuális végtelenséget foglal magában.” Leibniz: *Újabb értekezések az emberi értelemről*, Előszó, 25. o.

5. Az Előszóban Leibniz tehát az észlelést úgy határozza meg, mint ami végtelen számú, nem tudatosuló észleletből áll össze. Az emberi értelem képessége az, hogy észleli magát az észlelést. Ezt Leibniz apercepciónak nevezi. Az észlelés észlelése a tudatos észlelés.
6. A 2. könyv IX. fejezetében, amely Az észlelésről címet ugyanezt az észleléseleméletet fejti ki, de most már konkrétan Locke ellenében.

„Jobb szerelnék különbséget tenni észlelet s tudomásul vett észlelet között. A fény vagy a szín észlelete például, melyről tudomást veszünk, kicsiny észleletek tömegéből tevődik össze, melyekről nem veszünk tudomást, s egy zajról, melyről van ugyan észleletünk, ám nem figyelünk föl rá, tudomást szerezhetünk, mihelyst hozzáadódik még valami kis zaj, vagy megnövekedik.” Leibniz: *Újabb értekezések az emberi értelemről*, 2, IX, 105. o.

7. Leibniz itt lényegében egyetért Locke-kal, miszerint vannak olyan benyomások, amelyek nem tudatosulnak. Ezeket azonban Leibniz kicsiny észleleteknek nevezi, amittől megkülönbözteti a tudomásul vett észleletet.
8. Leibniz nem ért egyet Locke-kal abban, hogy a növények nem észlelnek, csak az állatok.

Összefoglalás:

Leibniz szerint az észlelés végtelenül összetett. Minden tudatos észlelés végtelen sok kicsiny, nem tudatos észleletből tevődik össze. Leibniz ezért megkülönböztet egymástól tudatos és nem tudatos észlelést, ami azt jelenti, hogy a tudatosság nem feltétele az észlelésnek. A tudatos észlelés a tudattalan észleletek végtelen tömegéből emelkedik ki. Minden egyes észlelet azért végtelenül összetett, mert a végtelen világ minden aktuális eseménye határt gyakorol az emberi testre, és a lélekre. Következésképpen a végtelen világ a maga egészében reprezentálódik minden egyes észleletünkben, noha nagyon zavarosan. Amit tudatosan észlelünk, ebből a zavaros tömegből csak egy nagyon kicsiny rész.

Kérdések:

- Mit ért az alatt Leibniz, hogy minden észlelési tapasztalat végtelenül összetett?
- Mi a szerepe a tudatosságnak Leibniz észleléseelméletében?
- Mi a hasonló és mi a különböző Locke és Leibniz észleléseelméletében?